

MUHYÎ-İ GÜLŞENÎ'NİN SÎRET-İ MURÂD-I CİHÂN İSİMLİ ESERİ¹

The Work of Muhyi-i Gülşeni's Siret-i Murad-ı Cihan

Abdullah ARI*

ÖZET

Muhyî-i Gülşenî, 16. yüzyılda yaşamış, Bâlaybelen adlı ilk yapma dili kurgulamış, İbrahim Gülşenî'nin menâkıbını kaleme almış bir şahsiyettir. Makalemizde Muhyî-i Gülşenî'nin hayatı, tasavvûfî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, Sîret-i Murâd-ı Cihân isimli eseri muhtevâ, dil ve üslûp yönlerinden tanıtılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Muhyî-i Gülşenî, Siret-i Murâd-ı Cihân

ABSTRACT

Muhyî-i Gülşenî is a figure who lived in 16th century, purposed the first artificial language called Bâlaybelen, wrote up İbrahim Gülşenî's religious legend. In our article we information given about Muhyî-i Gülşenî's life, mystical personality and works, a work called his Sîret-i Murâd-ı Cihân is

¹ Bu makale tarafımızca hazırlanan basılmamış yüksek lisans tezinden elde edilen veriler ışığında yazılmıştır. Abdullah Arı, *Muhyî-i Gülşenî, Eserleri ve Sîret-i Murâd-ı Cihân (İnceleme – Metin – Sözlük)*, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. V+310.

* Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Mezunu.

introduced aspects of content, language and stylistic.

Key words: Muhyî-i Gülşenî, Sîret-i Murâd-ı Cihân

GİRİŞ

Bu makale, Muhyî'nin Sîret-i Murâd-ı Cihân isimli eserini tanıtmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla eserin giriş kısmında Muhyî-i Gülşenî'nin hayatı ve eserleri hakkında genel bir bilgi verildikten sonra Sîret-i Murâd-ı Cihân isimli eseri hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra bu eserin dil ve üslûp özellikleri açıklanacaktır. En son kısımda ise eserin muhtevâsı ve tasavvûfî yönü ile ilgili bilgi verilecektir.

H. 935 (m. 1529) yılında Edirne'de doğan Muhyî'nin asıl adı Muhammed'dir. Daha çok şiirde kullandığı Muhyî mahlasıyla² tanınan Mehmed kendisini genellikle "Derviş Muhyî", çağdaşları ise onu "Acem Fethioğlu"³ olarak tanıtır. Bazı kaynaklarda ise ismi Muhyiddin Efendi⁴ olarak geçmektedir. İncelediğimiz Sîret-i Murâd-ı Cihân isimli eserinde ise kendisini Derviş Muhyî-i Mısrî olarak tanıtmaktadır.⁵ Gülşenî tarikatına mensup olduğu için de Muhyî-i Gülşenî olarak bilinir. "Menâkıb'daki bilgilerden (s. 348-349) dedesi Ebû Tâlib'in İbrâhim Gülşenî'nin müridi olduğu, Şîraz'da ticaretle uğraşan Ebû Tâlib'in Akkoyunlular'dan Şîraz Valisi Sûfî Halîl'in halka yaptığı zulümlerden kaçıp ailesiyle birlikte Kazvin'e gittiği, babası Fethullah'ın burada doğduğu, dedesinin kızılbaşlar tarafından öldürülmesi üzerine Edirne'ye gidip yerleştikleri anlaşılmaktadır. Hulvî, Muhyî'nin babasının Ekmekçizâde diye tanındığını, kardeşlerinin defterdarlık görevinde bulunduğunu söyler

² Mahlası ile ilgili olarak bk. "Onun "Muhyî" mahlasını seçiminde, İbn Arabî'nin bilhassa *Kitâb-ı Abâdile*'sinde teorik çerçevesini çizdiği "Muhammed ümmetinin evliyası, Tanrı'nın isimlerinden bir veya birden çok ismine mazhar olur; bu isimler vasıtasıyla varlığı terbiye eder. Bu isimlerin her biri peygamberlerde tam karşılığını bulur. Bunları keşf ehli 'alâ kalbi İbrâhîm, alâ kalbi Süleymân (...) diye adlandırır" şeklinde özetlenebilecek görüşleri etkili olur. Tanrı'nın, diriltir, hayat veren anlamlına gelen *Muhyî* adı, İsa Peygamber'de tam tecelli eder. O, bu isim marifetiyle ölüleri diriltir. Derviş Muhyî de ölü gönülleri diriltici olarak birçok çalışmasında kendi mahlasına vurgu yapar. Diğer ortak kardeşiyle ortak ad taşıyan Muhyî, kendisini bu şekilde ayırt eder." Muhyî-i Gülşenî, *Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)*, haz. Mustafa Koç, İstanbul: Klasik Yayınları, 2005, s. 4.

³ Bk. Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, İstanbul Üniversitesi Yazma Ktp. TY 2604, vr. 117a; Mehmed Nail Tuman, *Tuhfe-i Nailî*, c. 2, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001, s. 392.

⁴ Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 4, haz. Nuri Akbayır, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 1104-1105

⁵ "... Derviş Muhyî-i Mısrî böyle beyân eyler ki..." Muhyî-i Gülşenî, *Sîret-i Murâd-ı Cihân*, Süleymaniye Ktp. Fatih Bölümü, No: 3496, vr. 1b.

(Lemezât, s. 557).⁶ Muhyî'nin Etmekçizâde Mehmed isimli bir erkek kardeşi ile ismi meçhul bir kız kardeşinin olduğu bilinmektedir.⁷

“1521'den sonra Osmanlı askerî üssünün Belgrad'a taşınmasıyla bir asırdır yüklendiği sınır şehri olma ağırlığından kurtularak sakin bir ortama kavuşan Edirne, Muhyî'nin döneminde sultanlar için bir sayfiye şehri, ulema için yüksek hiyerarşi, idareciler için imtiyazlı bir yer olma özelliğini ifade ediyordu.”⁸ İşte böyle bir ortamda doğan Muhyî, sekiz-on yaşlarında evlatlık olarak verildiği Nakşibendî şeyhinin oğluyla birlikte Üç Şerefeli ve Beyazıt medreselerinde öğrenim görmüştür. Bu yıllarda Nakşibendîliğin Ahrârîlik koluna mensup olan Hâce Kasım ve Hâce Muhammed'in tekkesine gidip gelmektedir.⁹ Edirne'deki eğitim-öğretim yıllarında Muhyiddin-i Arabî'nin eserlerini okuyup anlamaya çalışmaktadır. İbrahim Paşa Camisi'ndeki kütüphânedeki Muhyiddin-i Arabî'nin Fususü'l-Hikem isimli eserini alıp, Edirne Ulu Camisi'nde bulunduğu sırada, Muhyiddin-i Arabî'nin eserlerini yakmasıyla meşhur olmuş olan Çivicizâde Muhyiddin Mehmed Efendi ile arasında Muhyiddin-i Arabî ve eserleri hakkında münazara geçer. Muhyî, Çivicizade Muhyiddin Mehmed Efendi'nin sorularını doğru yanıtlar ve münazara yerinden ayrılır.¹⁰

“Menâkıb'da, 953 (1546) yılında Ebüssuûd Efendi ile Gülşenî şeyhi Muhyiddin Karamânî'nin meclislerine devam ettiğini, Kanûnî Sultan Süleymân'a yazdığı kasideleri Kapağası Haydar Ağa vasıtasıyla sultana ulaştırdığını, Farsça'ya hâkimiyeti sebebiyle ağanın kendisine “küçük Acem”, tarih düşürmedeki maharetinden dolayı Ebüssuûd'un “sâhib-i târih” diye hitap ettiğini (s. 382), Haydar Ağa'nın evinde yapılan bir toplantıda şair Zâtî, Sehâbî, İbrâhim Gülşenî'nin torunu Şehnâme-i Âl-i Osmân müellifi Ârifî Fethullah Çelebi ve o esnada henüz ağa olan Şemsi Paşa ile tanıştığını anlatır (s. 413).”¹¹ Bu yıllarda Gülşenî şeyhi Muhyiddin-i Karamanî'nin dışında Nakşî Hakim Çelebi, Ahrârî Nakşî şeyhlerinden Şeyh Ahte, Baba Haydar, Sultan Muhammed-i Laciverd-şûy, Hâce İsa-yı Fâzıl ve Hâfız Muhammed-i

⁶ Tahsin Yazıcı, “Muhyî-i Gülşenî”, *DİA*, 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, s. 79

⁷ Muhyî, *Menâkıb*' da “... çün biraderüm Mı᠙ra defterdâr olup...” ve “... diyü kâğid emîni waqîrûn hemşîre-zâdesi Mehmed Çelebi xaber virdi ki...” demesinden anlaşılmaktadır ki Muhyî'nin bir erkek kardeşi ve bir kız kardeşi vardır ve bu kız kardeşinin Mehmed Çelebi isminde bir oğlu bulunmaktadır. Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şive-i Tarikat-ı Gülşeniye*, yay. Tahsin Yazıcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982, s. 123, 294.

⁸ Muhyî-i Gülşenî, *Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)*, s. 5.

⁹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Muhyî-i Gülşenî, *Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)*, s. 8.

¹⁰ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Muhyî-i Gülşenî, *Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)*, s. 10-12.

¹¹ Tahsin Yazıcı, a.g.m, s. 79.

Semerkindî gibi sufilerle tanışır.¹²

“954/m.1547 yılını da İstanbul’da geçiren Muhyî, 957-959/m.1550-1552 yılları arasında Edirne’de bulunmuş ve 1552 yılının sonunda Edirne’den ayrılarak ağabeyinin defterdarlık görevinde bulunduğu Kahire’ye gitmiş ve orada kadı naipliğine tayin edildikten sonra, İbrahim Gülşenî’nin oğlu Şeyh Ahmed Hayâlî’ye intisap ederek naiplikten ayrılmak istemişse de Kadı Bâkî Efendi’nin ısrarı üzerine bu isteğinden vazgeçmiştir.¹³ Bu sıralarda şeyhinin kızıyla evlenen Muhyî, Cemâleddin-i Hazrecî adındaki bir bilginden astronomi dersleri almış, bir taraftan da Mısır’a başdefterdar olarak atanan Bayezid Çelebi’nin oğlu Bâlî Bey’e Mesnevî okutmuştur.”¹⁴ Kısa bir zaman sonra halife olan Muhyî, Edirne ve İstanbul’a gitmiş¹⁵, İstanbul’da bir süre kaldıktan sonra tekrar Mısır’a dönmüştür.

Muhyî’nin Edirne’de bulunduğu zaman zarfı içerisinde bazı sufilerle karşılaşmıştır. Bunlardan en önemlileri ve kendisini ömür boyu etkileyen Âşık Musa¹⁶ ve Abdullatîf-i Câmî¹⁷’dir.

Edirne’de Abdullatîf-i Câmî’ye intisap eder ve bu Kübrevî şeyhinden Mesnevî dersi alır. Mısır’a kadı olarak atanan Bâkî Efendi ile birlikte Kahire’ye gider ve naip onlara Bâkî Efendi’nin yanında çalışır. İbrahim Gülşenî’nin oğlu Ahmed Hayâlî’nin tekkesine gitmeye başlayan Muhyî, Abdullatîf-i Câmî’ye intisap ettiğinden dolayı Ahmed Hayâlî’ye intisap etme konusunda tereddüt etmektedir. Bir gece görmüş olduğu rüya ile birlikte bu tereddüt hali kaybolur¹⁸

¹² Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Muhyî-i Gülşenî, *Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)*, s. 12-13.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şive-i Tarikat-ı Gülşeniye*, s. 72.

¹⁴ Uğurtan Yapıcı, *Edirneli Mevlevî ve Gülşenî Şâirler*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 154.

¹⁵ İncelemiş olduğumuz eserde Muhyî kendisinin İstanbul’a h. 985 senesinde geldiğini kaydetmektedir: “...Derviş Muwyî-i Mıfırî böyle beyân eyler ki çün Mıfırdan sene xamse emânîn ve tis < a mi’ede Qosşanşiniyyeye gelüp...” bk. Muhyî-i Gülşenî, *Sîret-i Murâd-ı Cibân*, vr. 1b

¹⁶ Konu ile ilgili olarak bk. Muhyî-i Gülşenî, *Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)*, s. 18-19.

¹⁷ Konu ile ilgili olarak bk. Muhyî-i Gülşenî, *Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)*, s. 16-18.

¹⁸ Muhyî-i Gülşenî, *Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)*, s. 27-28’ de bahsi geçen rüya şudur: “Rüyada gördüm ki merhum Abdullatîf-i Câmî abdest almış, namaza gider gibi müteveccih. Nazar ettim, merhum Şeyh Ahmed Hayâlî ibn Gülşenî mukabilinde muntazır durur. Şeyh Abdullatîf varıp muhabbetle kucakladı. Zevkten rüyada bir miktar kendimden geçtim. Rüyada kendime geldim; gördüm ki efendi yalnız kalmış, şeyh gitmiş. Efendi bana bakıp eyitti: “Biri birden göresin.” Ben de “Merhum Şeyh Abdullatîf gitti, siz baki olun” deyip ayağına düştüm. Bu hâlde uyandım. Sabah huzurlarına vardığımda selâmdan sonra buyurdular ki:

Gör evvel âhırî bâtında zâhir

Gelen birdir giden birdir kalan bir

Ahmed Hayâlî'ye intisap ettikten sonra Muhyî Gülşenî hilafetini alır ve İbrahim Gülşenî'nin türbesinde türbedarlık görevine başlar. Ömrünün geri kalanını Mısır'da geçiren Muhyî, bu zaman dilimi içerisinde Yesevî şeyhlerinden Emîr Nûr Muhammed isimli sufi ile Kahire'de tanışır. "1013'te (1604) İmâm Şâfiî'nin makamında uzlete çekildiği bilinen Muhyî'nin vefat tarihini Hulvî 1013 (1604), Bursalı Mehmed Tâhir 1014 (1605) olarak verir. Eserlerini içeren mecmuada (aş. bk.) yer alan bir tarih mısraının ebced değerinin 1017'yi (1608) göstermesi onun bu tarihten sonra vefat etmiş olabileceğini düşündürmektedir."¹⁹

Vefat ettiğinde Mehmed, Mustafa, Ahmed ve Hasan Çelebi adlarında dört oğlu bulunduğu bilinmektedir.²⁰

Biyografik ve tarihi kaynaklarda Muhyî, fazilet sahibi, ilim ve dünya hevesini bir kenara bırakıp tasavvuf yoluna giren bir insan²¹ olarak tanıtılır.

"Ahdî ve Bâdî Efendi, Muhyî'nin düzgün ve güzel şiirler söylediğini, şiire yatkın olup nazmın birçok çeşidinde eser verdiğini kaydetmekte, pek çok muvahhidane ve şairane şiirleri olan Muhyî'nin nazım ve nesir olarak da kaleme aldığı rindane eserleri olduğunu ve bu eserlerin kusursuz olduğunu bildirmektedirler."²²

Tarih düşürmedeki mahareti dolayısıyla Ebüssuûd tarafından "sâhib-i tarih" diye adlandırılan Muhyî, kitaplarının yazıldığı tarihlere genellikle eserlerine verdiği isimle tarih düşürmüştür. Eğer eserinin isminde ebced hesabıyla tarih düşürmemişse, o zaman eserinin metninin içerisinde ebced hesabıyla tarih düşürmüştür.

Muhyî'nin büyüklü küçüklü ikiyüze yakın eseri olduğu bilinmektedir. Günümüze ulaşan eserleri hakkında kaynaklarda²³ ayrıntılı bilgi oldu-

¹⁹ Tahsin Yazıcı, a.g.m, s. 79-80.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şive-i Tarikat-ı Gülşeniye*, s. XI.

²¹ Şu kaynaklara bakılabilir: Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, İstanbul Üniversitesi Yazma Ktp. TY 2604, vr. 117a; Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Abbâr'ın Tezkiye Kısmı*, haz. Mustafa İsen, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994, s. 325; Nev'îzâde Atâî, *Şakâik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü'l-Hakâik fi Tekmileti's-Şakâik*, c. II, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, s. 596-597; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c.I, İstanbul 1286, s. 274-275; Mahmud Celâleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, haz. Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993, s. 557-558; Muhyî-i Gülşenî, *Ablâk-ı Kirâm*, haz. Abdullah Tümsük, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

²² Uğurtaş Yapıcı, a.g.e., s. 156.

²³ Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şive-i Tarikat-ı Gülşeniye*, yay. Tahsin Yazıcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982; Muhyî-i Gülşenî, *Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)*, haz. Mustafa Koç, İstanbul: Klasik Yayınları, 2005; Tahsin Yazıcı, "Muhyî-i Gülşenî", *DİA*, 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, s. 79-80.

ğundan biz burada isimlerini vermekle yetineceğiz;

1. Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî²⁴
2. Reşehât-ı Muhyî²⁵
3. Nefhatü'l-Eshâr
4. Hedyü'l-Harameyn²⁶
5. Ahlâk-ı Kirâm²⁷
6. Tefsîru Sûreti'l-Kadr
7. Kitâb-ı Me'âb
8. Hakka'l-Yakîn
9. Mevlevî
10. Risâle fi'l-Âkâid
11. Sîret-i Murâd-ı Cihân
12. Füyûzu'l-Velî
13. Risâle-i Beyne'l-Işâeyn
14. Silsiletü'l-'Aşk
15. Şerh-i Hadîs-i Cibrîl
16. İhsânnâme²⁸
17. Şerh-i Hadîs-i Erbaîn
18. Ahlâk-ı Kerîm
19. Hüsn ü Dil
20. Divan (Gazeller)
21. Kalbü Hakîkatü'l-Hakâik (Elfiyye)
22. Sımsimiyyetü'l-Musavver
23. İttihâd-ı Esmâ be-Hüviyyet-i Müsemmâ

²⁴ Bu eser Tahsin Yazıcı tarafından neşredilmiştir: Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şive-i Tarikat-ı Gülşeniye*, Yay. Tahsin Yazıcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.

²⁵ Bu eser Mustafa Koç tarafından makale olarak yayınlanmıştır: Mustafa Koç, "16. yy Osmanlı Coğrafyasında Karanlıkta Kalmış Nakş-ı Ahrân, Yesevî ve Kübrevî Şeyhleri", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 7 (Mart 2005), İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 213-254.

²⁶ Bazı kaynaklarda bu eser, Hüde'l-Harameyni ve Huda'l-Haramayn olarak geçmektedir.

²⁷ Bu eser hakkında yapılan yayınlar şunlardır: Muhyî-i Gülşenî, *Ahlâk-ı Kirâm*, haz. Abdullah Tümsek, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004 ve Mustafa Koç, "Ahlâk-ı Kirâm Yayımı: Akademik Rezalet!", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 8 (Ekim 2005), İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 309-315.

²⁸ Mustafa Koç, "16. Yüzyıl'da Kaleme Alınmış Bir Aşk Metni: Muhyî-i Gülşenî'nin İhsânnâme Adlı Mesnevisi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 8, 2005, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 185-237.

24. Divan (Kasideler)
25. Gazâlenâme (Manzum)
26. Gazâlenâme (Mensur)
27. Hur'uf-ı Âliyât
28. Mukattaât
29. Şerh-i Müstezâd-ı Muhyî
30. Risâle fî Esmâi'l-Hüsna
31. Anberiyye Risalesi (Risâle fî Havâssı Anber)
32. Mektuplar
33. Muhtelif Şiirler
34. Gül-i Sad-berg²⁹
35. Bünyâd-ı Şi'r-i Ârif³⁰
36. Aynü'l-Hayât Şerhi
37. Tuhfetü'l-Hekîm
38. Hakâyıku'l-Hikem
39. Mevlevî
40. Tenezzülât-ı 'Aşkıyye
41. Arûz-ı Kebîr
42. Sâka-i Kitâb
43. Meşâhidü'l-Vücûd ve Mevâcidü'ş-Şühûd
44. Risâle-i Vahdet
45. Hikâyetü'l-'Âşıkîn
46. Vefr-i Muhyî
47. Bâleybelen Risâleleri: Bereme'y-i Kâbe'y-Nele, Keveme'y-vünâ e Neveme'y-zünâ, Zimiye zeremâ Beniye neremâ, Lebeme'y-velâ sir Kâbe'y-Mevlâ, İzhâr-ı Ezmâr-ı Mâ-tekaddem ve Keşf-i Estâr-ı Mercî'ün-ileyh-i Mübhem, Ye-Hameşem'y-bezem de'y-Ezenâ'y-Milîer, Tâfe bûyâ, Kereme'y-Âd, Zâte'y-Vekeşâ ve Hâte'y-Bekeşâ, Kitâb-ı Pîre Fân-beben, Masâdır-ı Elsine-i Erbaa

²⁹ Bu eser ile ilgili olarak bk. Nihat Öztoprak, *Klâsik Türk Edebiyatı'nda Manzum Yüz Hadîsler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 1993, s. 68-74; 433-476.

³⁰ Bu eser ile ilgili olarak yapılan çalışmalar şunlardır: Muhyî-i Gülşenî, *Bünyâd-ı Şi'r-i Ârif – transkripsiyon, gramer incelemesi-*, haz. Murat Aşıcı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1989; Mustafa Koç, "16. yy'da Yapılmış Osmanlı Türkçesi Gramer Çalışması: Bünyâd-ı Şi'r-i Ârif", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 9 (Mart 2006), İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 209-234.

adlarında Bâlaybelen risaleleri ve Şâmilü'l-Luga üzerine yaptığı Bâlaybelen notlamaları.

1. Sîret-i Murâd-ı Cihân

Muhyî Mısır'daki nâzır-ı nuzzârlık görevinin Cize kadısına verilmesi nedeniyle, kendisine yapılan adaletsizliğin düzeltilmesi ve eski görevinin iade edilmesini arzetmek üzere İstanbul'a, Sultan III. Murâd'ın huzuruna çıkar. Bu müracaatında 974/1567-1568 yılında yazdığı akâid ve ahlâk konularını içeren *Sîret-i Murâd-ı Cihân* eserini sultana hediye olarak sunar.³¹ Eserin adı, ebced hesabıyla yazılış tarihi olan, 974/1567-1568 yılını göstermektedir. Eserin ahlâk kısmı; tehzib-i ahlâk, tedbir-i menâzil ve siyaset-i müdûn başlıkları altında bölümlere ayrılmakta ve hatime ile bitmektedir. Bu nüshanın en önemli özelliği müellif hattı olmasıdır. Eser bu yönüyle müstensihler tarafından yazılmış olan *Sîret-i Murâd-ı Cihân*'ın diğer nüshalarında ayrılır. Ketebe kaydında "Ketebehu mü'ellifü'l-hakîr Muhyî el-fakîr min fuqarâ e's-şeyh Ahmed İbnü's-şeyh İbrâhim Gülşenî Qaddesa'llâhu Sırrahu's-seniyyü." ibaresi de bu düşüncemizi doğrular niteliktedir.

İncelemiş olduğumuz bu eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım akâid konularını içermektedir. İkinci kısım ahlâk bahislerini ele almaktadır. Bu kısım 3 makalede anlatılmaktadır. İlk makale tehzib-i ahlâk hakkındadır. İkinci makale tedbir-i menâzil hakkındadır. Üçüncü makale devlet yönetimi hakkındadır. Son olarak hâtime bölümüyle eser bitmektedir.

Sîret-i Murâd-ı Cihân'da konular âyet, hadis ve atasözleriyle izah edilir. Ayrıca Hz. İsa, İmâm Eş'arî, Tirmizî, Ebu Mansur, Aristoteles, Şiblî, Hamdullah Hamdî, Mevlânâ, İbrahim-i Gülşenî, Erdeşir Bâbek ve Abdullah-ı Ansârî gibi peygamber, din bilgini, mutasavvıf ve filozofların düşüncelerine yer verilir.

Muhyî-i Gülşenî, *Sîret-i Murâd-ı Cihân*'da çeşitli kaynaklar kullanır. Bu kaynaklar şunlardır;

1-Kur'ân-ı Kerîm

2-Hadisler

3-Abdullâh-ı Ensârî'nin ahlâk konulu kitapları

4-Meşâhidü'l-Vücûd ve Mevâcidü's-Şühûd isimli kendi eseri

5-Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*

Sîret-i Murâd-ı Cihân'ın Süleymaniye Kütüphanesi görevlileri ile birlikte yapılmış olan nüsha tavsifi:

³¹ Muhyî-i Gülşenî, *Sîret-i Murâd-ı Cihân*, vr. 1b-3b.

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHÂNESİ FÂTİH BÖLÜMÜ NO: 3496	
Kitabın Adı	Sîret-i Murâd-ı Cihân (Pend-nâme)
Müellifi	el-Gülşenî Dervîş Muhyî-i Mısrî
Kitabın Dili	Türkçe
Ölçüleri	225X139,147X70mm.
Varak Sayısı	110 yk.
Satır Sayısı	11 str.
Sütun Sayısı	2 stn.
Hattı	Talîk
İstinsah Tarihi	-
Müstensihi	Müellif hattıdır.
Cildi	Bordo deri cilt. Şemseli, salbekli, tığlı, zencirekli, cetvelli, köşebentli, miklepli; Miklebi şemseli tığlı, zencirekli, cetvelli, köşebentli, şirazelidir.
Kâğıdı	Kalınca ve âherlidir. Krem rengi, saman sarısı ve şeker rengi olmak üzere dört ayrı renk kağıt kullanılmıştır.
Mürekkebi	Beyitler ve metin siyah, sözbaşları, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 2a'da: Sultan Murâd'a yazılmış methiyenin başlığı ve şiirin içindeki sözbaşı altınla yazılmıştır.
Tezhibi	1b'de: Serlevhası tezhiplidir. Tezhibin içinde beyaz boya ile besmele yazılıdır. Baştan sona bütün sahifeleri altın cetvellidir.
Mülâhazat	Kitabın başındaki numarasız varakta "kitâbu fî 'ilmi'l-Hakâyık ve'l-Ahlâk..." ibaresi yazılıdır. 1a'da: 2 adet mühür izi, vakıf kaydı, dairevi altın kontür içinde "....." ibaresi yazılıdır. Kitabın cildi biraz yıpranmıştır.

Muhyî'nin Süleymaniye Kütüphanesi dışındaki diğer Sîret-i Murâd-ı Cihân tam ve muhtasar nüshaları şunlardır;

1- İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi no:2261'de bulunan Ahlâk-ı

Kirâm: “Koyu kahverengi şirazeli, miklepli, üstü yeşil bez kaplı cilt içinde, 210X117mm ebadında olup. 159 varaktır. Satır adedi 17’dir. Yazı, talik olup, sözbaşları kırmızı mürekkeplidir. İlk iki sahife cevelleri yaldız, diğer cetveller kirmendir. Telif tarihinin de kaydedildiği (993) eserin istinsah tarihi (1091/1680)’dir. Müstensih Muhammed b. Hüseyin el-Kirmânî’dir.”³² Bu eser, bir unvan, üç ihsan ve bir payan olarak bölümlere ayrılmış, Dr. Abdullah TÛMSEK tarafından çalışılmıştır.³³

2- Mısır’da Hidiv Kütüphânesi’nde bulunan mecmuanın 87b-146a varakları arasında bulunan **Ahlâk-ı Kirâm:** Muhyî’nin 993/1585 yılında yazmış olduğu bu eser; bir unvan, üç ihsan ve bir payan bölümlerinden oluşmaktadır. “Yazar, ‘unvân-i mabâdî adını verdiği birinci bölümde hikmet’in gerçek anlamı ile terim olarak kullandığı zamanki anlamını oldukça açık bir şekilde anlatmaktadır. Üç ihsân adını verdiği bölümün I. ihsân’ında tahzîb-i ahlâk, II. sinde tedbîr-i menâzil, III. siyâset-i mudun ve kabâ’il, hatime de ise, bir takım öğütler yer almaktadır.”³⁴ Muhyî, bu eseri oğulları için kaleme aldığını zikretmektedir.

3- Mısır’da Hidiv Kütüphânesi’nde bulunan mecmuanın 241a-272b varakları arasında bulunan **İcmâlî Ahlâk:** Mısır Beylerbeyi Seyyid Mehmed Paşa’ya sunulan bu eser, 1002/1594 yılında yazılmıştır. *Sîret-i Murâd-ı Cibân*’ın üçüncü makalesi olan Medineler Tedbiri Beyanundadır isimli bölümün özeti şeklindedir.³⁵

4- İstanbul Üniversitesi Yazmalar Kütüphânesi no: 2769’da bulunan **Ahlâk-ı Kirâm Muhtasarı:** Mısır Beylerbeyi Seyyid Mehmed Paşa’ya sunulmak üzere telif edilen bu eser, *Sîret-i Murâd-ı Cibân*’ın üçüncü makalesi olan Medineler Tedbiri Beyanundadır isimli bölümün özeti şeklindedir. 45 varaktan oluşmaktadır.³⁶

2. Dil ve Üslup Özellikleri

2.1. Dil Özellikleri

16. yüzyılda kaleme alınmış bir eser olan *Sîret-i Murâd-ı Cibân*, Sultan III. Murâd’a sunulmuş bir nasihatnâmedir. Bilindiği gibi 16. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi’nden Klasik Osmanlı Türkçesi’ne geçiş dönemidir. *Sîret-i Murâd-*

³² Muhyî-i Gülşenî, *Ahlâk-ı Kirâm*, s. 61-62.

³³ Muhyî-i Gülşenî, *Ahlâk-ı Kirâm*, haz. Abdullah Tümsek, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

³⁴ Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şive-i Tarikat-ı Gülşenîye*, s. XVII.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Muhyî-i Gülşenî, *Ahlâk-ı Kirâm*, s. 62; Muhyî-i Gülşenî, *Bâlaybelen*, s. 46.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Muhyî-i Gülşenî, *Ahlâk-ı Kirâm*, s. 62; Muhyî-i Gülşenî, *Bâlaybelen*, s. 46.

ı *Cihân*'da bu döneme ait bir eserdir. Eserde Eski Anadolu Türkçesi'nin özellikleri dışında, Arapça ve Farsça terkiplerin varlığı da göze çarpmaktadır. Bu eser, Arapça ve Farsça kelimelerin fazla olmasına rağmen, akıcı bir Türkçe ile kaleme alınmıştır.

Eserin dil özelliklerini şu şekilde değerlendirebiliriz:

2.1.1.Ses Özellikleri

Eski Anadolu Türkçesi'nde tipik olarak görülen düz ünlüden sonra yuvarlak ünlü, yuvarlak ünlüden sonra düz ünlü sıkça görülür. Bu açıdan diyebiliriz ki; *Sıret-i Murâd-ı Cihân*'da düzlük yuvarlık uyumu tam olarak görülmez.

‘Âkıbet çün ferîd **kalursın**
Kimün için bu mâlı **alursın** (b. 711)

Her **diyârun** bir özge ‘âdeti var
 Her biri bir işi **kıllur** muhtâr (b. 719)

‘Ulemâ **bildügin** görür bunlar
 Hem mü’ezzirden anlar anlar eşer (b. 738)

Olmağ **içün** evvelâ nefsi-insânî ne cevher **idügünü** ma‘lûm **idüp** gâyet ve kemâli mefhûm ola (23b)

Kelimelerin arkaik özellikleri, dil özellikleri ve vezin gereği metinde ünsüz düşmeleri gözlenmektedir.

Oldı şâhid **olarıla** meşhûd
 Vechden anlar itdi ref‘-i niķâb³⁷ (b. 76)

Bularun aşlı bu ki ber-maķdûr
 İki kudretle bulmaz istikmâl³⁸ (b. 183)

³⁷ Ünsüz düşmediği şekli de vardır.
 Onlarun wâlini görüp her dem
 Bile ğam yiye vü evlâdur hem (b. 419).

³⁸ Ünsüz düşmediği şekli de vardır.
 Dâyim ola bu xulqlar kârûn
 Bunlar ezdâdı olmaya yârûn (b. 472).

Dāyimā kı̄l tefahḥuṣa aʿyānı
Ki bulur mülk **olarla** noḳsānı (b. 518)

K'ide, k'ola, k'anlara, k'irmedi, k'olasın, k'evvelâ, k'ey, k'anda gibi sözler metinde vezin gereği birleşmiş şekilde yazılmıştır.

Ravzaya irdükde bu oldu recā
K'ide Ḥudā ḥidmetin anun ʿaṭā (b. 16)

Belki var niçe muʿcizātı anun
K'irmedi enbiyā ana çün şaḳḳ (b. 153)

Dürr anu çün girān-behā oldu
K'evvelâ baḥre āşinā oldu (b.541)

Kelime sonlarındaki ḳ harflerinin ğ harfine dönüştüğü görülmektedir.

Ondur onlar velīkin ehl-i ḥaber
Ondan **artuĝı** eyledi iclām (b. 290)

İḳtidā-yı şerʿa kı̄l emr ile nehyünde müdām
Olmaĝ istersen eger ḥalk-ı cihana muḳtedā (b. 820)

Muntazır olalar niçe müddet
Bir **ayag** üzre ola bin aḳdām (b. 310)

Kelime sonlarında ḳ harflerinin ḥ harfine dönüştüğü görülmektedir.

yohsa ehl-i Ḥaḳda iḥtilāf ve ğareẓ olmaz (66a)
ammā tafşiline nihāyet **yokdur**(68a)
yohsa şerden menʿ itmek gerek (71b)

2.1.2. Şekil Özellikleri

Sîret-i Murâd-ı Cihân'da bazı eklerde Eski Anadolu Türkçesi özellikleri görülmektedir.

Eyilerle ger itmesen şoḥbet
Bari kemlerden **eylegil** nefret (b. 539)

Edeb ile hem **oluban** mevşûf
Olalar ic̣tidāl ile me'lûf (b. 344)

‘İlm için ger ģased iderse kişi
Cümleden aķbeģ **olisardur** işi (b. 649)

ģaşmu ‘askeri eģrāfına **şalıvirmegin** ‘asker biri birini kırup şınımlar (78b)
ve anlardan evvelden ziyāde ittışāl ve ģurbet göstermeye **istemiyiser**
eger kendiler ziyāde **gösterürlerse** ģidmetlerinde ģuşūr ģomaya (95a)
Arapça köke Türkçe ekin eklendiģi de görölmektedir.

vezâretten **müşkül-rek** iş olmaz (82b)

Sîret-i Murâd-ı Cihân’da terkipli cümleler oldukça fazla yer almaktadır.
Bunların çoģu Arapça ve Farsça terkipli cümleler olup, hamd, senâ ve tevhid
gibi konularda sık görölmektedir.

Vāhib-i âmāl-i şehân-ı cihân
Ekrem-i ģalk a‘dal-i ‘Oşmāniyân (b. 5)

Aģd-i pāk u vāhid-i Ĥālīķ
Vaģdeti hem şümārdan a‘lā (b. 48)

Ĥāşşa āl-i peyem-ber ü aşģāb
Ki olardur **efāđil-i aķvām** (b. 267)

pes bunı daģi **teķallüb-i aģvāl** ve **teģallüb-i ricāl** ve **teģāvül-i rüzģār** ve
neķāvet-i edvār ve **tebeddül-i mülķ ü düvel** ve **teģayyür-i milel ü niģal**
mütelevvîn itmeyüp dāyim u ķāyimdür (23a)

2.1.3. Baģlaģlar

Tek başına anlamı olmayan, anlamca birbiriyle ilgili cümleleri veya
cümlede görevdeş sözcük ve söz öbeklerini baģlamaya yarayan kelimelere
baģlaģ denir. Baģlaģlar metinde akıcılıģı saģlayan unsurlardandır. *Sîret-i Murâd-ı*
Cihân’da baģlaģlara sıklıkla rastlanmaktadır.

Ĥarafeyne kimisi ķābil olur
Yani cehl-i basîte ‘ādil olur (b. 355)

Kim ki bunlarla dāyim ide ʿamel
Olmaya halk içinde ana bedel (b. 811)

İktidā-yı şerʿa kıl emr ile nehyünde müdām
Olmağ isterse **eger** halk-ı cihana muḳtedā (b. 820)

ve eger kemlük üzre sülük itdi ise andan şaḳınmağ gerek **ki** ʿuḳūḳ ile mevşūf olan ḥuḳūḳ mürāʿatını itmek muḥāldür **baʿdehu** mā-teḳaddümde olan dostları **ile** geçen sîretini istifsār itmek gerek **ve** evvelki imtiḥāna bu ḥāli muzāf itmek gerek **ki** şükr-i niʿam ve küfrānı ne vechledür biline (87a).

2.2. Üslup Özellikleri

2.2.1. Redif

“Sözcük anlamı “arkadan gelen”dir. Uyak sözcüğünün *revi* harfinden sonra gelen harf, ek, takı ve sözcüklere denir.”³⁹ *Sîret-i Murâd-ı Cihân*’daki redif örnekleri şunlardır:

Aşl-ı ahlâḳ kim ʿadāletdür
Hikmet ü ʿiffet ü şecāʿatdür (b. 387)

Kim ki ḥürriyet ile fāyık **ola**
Kesb ü şarfi hemişe lāyık **ola** (b. 438)

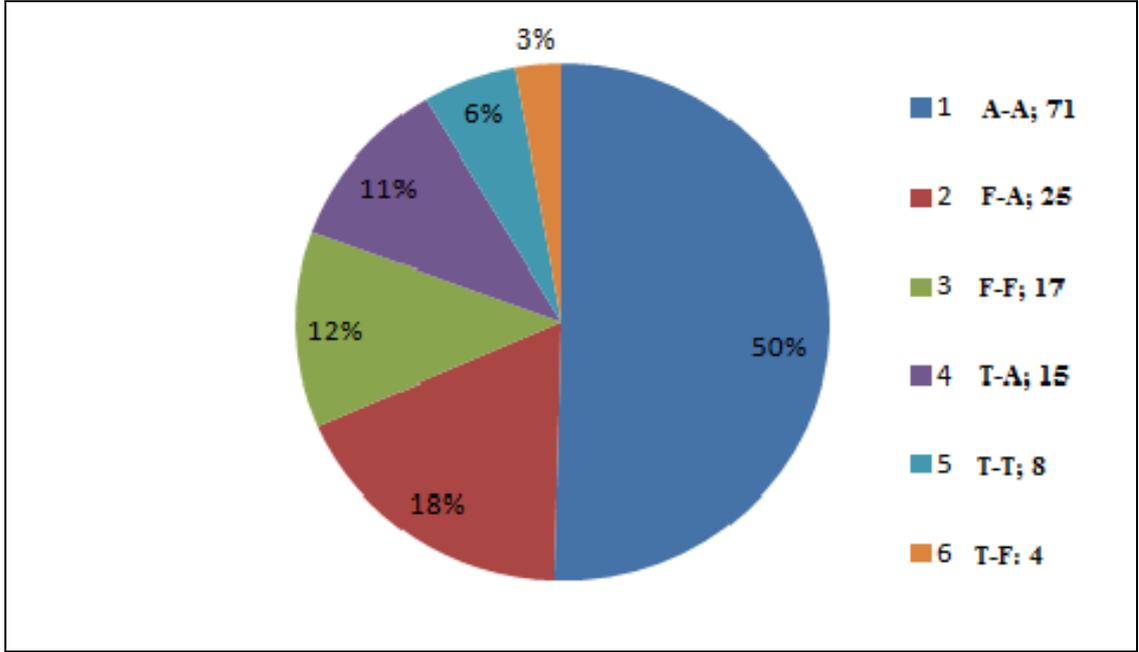
Aḳrabā-yı hemişe yād **eyle**
Keremün ʿāleme ziyād **eyle** (b. 455)

2.2.2. Kafiye⁴⁰

Sîret-i Murâd-ı Cihân’ın kafiyelerine Arapça ve Farsça kelimelerin hâkim olduğu görülmektedir. Kafiye yapıları teşkil eden kelimelerin hangi dilden olduklarının örneklenmesi amacıyla *Sîret-i Murâd-ı Cihân*’ın 1-10, 51-60, 101-110, ... 801-810 beyitleri incelenmiş, yaklaşık 170 beyit tutan kısmın dillere göre dağılımı grafikte gösterilmiştir.

³⁹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005, 8. Baskı, s. 68.

⁴⁰ Bu bölümü oluştururken şu makale örnek alınmıştır: Erol ÇÖM, “Şemseddîn-i Sivâsî’nin İbret-Nümâ Adlı Mesnevisi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24 (Güz 2008), Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, s. 127-163.

2.2.2.1. Kafiye'nin dillere göre dağılımı⁴¹

Grafikte de görüldüğü üzere, kafiye kelimelerinin ikisi de Arapça (A-A) olan beyitler % 50, ikisi de Farsça (F-F) olan beyitler % 12 ve biri Arapça diğeri Farsça (A-F) olan beyitler % 18'lik bir paya sahiptir. Buna göre *Sîret-i Murâd-ı Cibân*'ın kafiye kelimeleri %80'lik büyük bir oranla Türkçe harici dillerdendir. Sadece Türkçe kelimelerden oluşan kafiye türleri ise % 6 gibi küçük bir orandadır. Ancak, kafiye türlerinin %80'ini oluşturan, dilimize Arapça ve Farsçadan girmiş bu kelimeler 16. Yüzyılda yaşayan Osmanlı tebasının günlük hayatlarında kullandıkları kelimelerdendir. Aşağıda yer alan örneklerde de bu hususu görmek mümkündür:

2.2.2.1.1. Türkçe kelimelerle yapılmış kafiye türleri:

- itmez / gitmez (b. 406)
- sağın / yakın (b. 703)
- çok / yok (b. 706)

2.2.2.1.2. Türkçe – Arapça kelimeler yapılmış kafiye türleri:

- sen / Yemen (b. 3)

⁴¹ Kısaltmaların açılımı şöyledir: Arapça-Arapça (A-A), Arapça-Farsça (A-F), Arapça-Türkçe (A-T), Farsça-Farsça (F-F), Farsça-Türkçe (F-T), Türkçe-Türkçe (T-T).

ola / hevā (b. 353)

hāzer / yaḫar (b. 410)

2.2.2.1.3. Türkçe – Farsça kelimelerle yapılmış kafiyele:

Ger / bī-her (b. 453)

Umar / mār (b. 710)

Rence / eglence (b. 754)

2.2.2.1.4. Arapça kelimelerle yapılmış kafiyele:

kāmīl / zāyīl (b. 354)

cāhīl / ʿākīl (b. 551)

ṭāhīr / zāhīr (b. 601)

2.2.2.1.5. Farsça kelimelerle yapılmış kafiyele:

pādīṣāh / güvāh (b. 1)

herkes / bes (b. 506)

ṣehū / rehū (b. 756)

2.2.2.1.6. Arapça – Farsça kelimelerle yapılmış kafiyele:

rām / merām (b. 2)

nīk / taḫrīk (b. 359)

īzhār / ḫūṣyār (b. 802)

Eserin tamamı göz önünde bulundurulduğunda rediften çok yararlanılmadığı, “tam” ve “yarım” kafiyelelerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Eserin geneli mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Bu nedenle her beytin mısraları kendi arasında kafiyeledir. Ancak eserin bazı kısımlarının kaside nazım şekli ile yazıldığı görülmektedir. Bu nedenle eserin bazı kısımlarında birinci beytin ikinci mısra ile ikinci beytin ikinci mısra birlikte kafiyelelendiği görülmüş, kafiyelele göre grafik dağılımı yapılırken, iki beytin bir kafiye olarak değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu tür kafiyelele birkaç örnek beyit aşağıda verilmiştir:

Belki ḫalūp ʿademde gelmezdi

Vāhīd-i bī-zıdd oldı pes Mevlā (b. 51)

Olsa bir Şehre ger iki sultān
Bulur ol Őehr bir dem içre fenā (b. 52)

Oldı Bu Bekrle ‘Ömer ‘OŐmān
Hem ‘Alı mır-i cümle-i aŐhāb (b. 101)

Cümlesine kemīnedür Muhyī
İde rü’yetlerin ‘aġā Vehhāb (b. 102)

2.2.3. Vezin

Sıret-i Murād-ı Cibān'da üç farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Bu aruz kalıpları ve geçtikleri beyitler aŐağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Aruz Kalıbı	Uygulandığı beyit
Müfte‘ilün / Müfte‘ilün / Fâ‘ilün	1-33.
Fe‘ilātün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün	34-818.
Fâ‘ilātün / Fâ‘ilātün / Fâ‘ilātün / Fâ‘ilün	819-847.

Sıret-i Murād-ı Cibān'da aruz kusurlarından birisi olan imāle sıklıkla görülmektedir. Bu imālelerin bulunduğu beyitlerin birkaçı aşağıda örnek olarak verilmiştir:

Olmağa ol ‘izzet ü faħre sebeb
MıŐırda nāzırlıėı kıldum ġaleb (b. 17)

İsmi ne ‘aynıdur ne ġod ġayrı
Oldı eŐyā mezāhir-i esmā (b. 38)

Her zemān nuġkunda bulunsun kerāmet sözleri
Şükr kıll Allāha dāyım vir ġazāsına rızā (b. 823)

Aruz kusurlarından olan zihāf ise yazarın mahlasının bulunduğu beyitlerde görülmektedir:

Muhyiyā ger kerāmet istersen
ġaydı ġo ol melek gibi muġlaė (b. 160)

Pes odur şāni'-i kādīm-i eḫād

Ḥaydur ol Muḫyī-i cemī'-i cihān (b. 209)

2.2.4. Edebî Sanatlar

Sîret-i Murâd-ı Cihân'da da pek çok edebî sanat olmakla birlikte, ayrıntılı bir şekilde edebî sanatların tamamını nakletmek sözün çok uzamasına sebep olacağından biz burada örnek olarak birkaç edebî sanata yer vereceğiz.

Nidâ

Muhyiyâ ger kerâmet istersen

Ḳaydı ḳo ol melek gibi muṭlaḳ (b. 161)

Cinas

Oldı bir zerre 'adl iy **'ādil**

Niçe yıllık 'ibâdete **'ādil** (b. 512)

Tevriye

'Amel-i ḫayra ḳıl ḫurûc u duḫûl

Şavtunı **râst** eyle gözle uşûl (b. 743)

İktibas

Nazar ehlü ki kendülükle idi

⁴²"ارنى انظر اليك" didi (b. 615)

2.2.5. Âyet İktibasları

Nasihatnâmelerin birinci kaynağı, Kur'an-ı Kerim'dir. Şair ve yazarlarımızın, eserlerini yazarken en çok bu kaynaktan yararlandıkları görülmektedir. Muhyî-i Gülşenî'de de aynı istifade söz konusudur.

Gelmeden gitmeden münezzehdür

⁴³"جاء ربك امر" dimekdür aa (b. 45)

⁴⁴"يعلم من خلق" didi çün Ḥaḳ

Oldı taḫliḳa ḳādir olmağa dāll (b. 187)

⁴² "Rabbim! Bana (kendini) göster; sana bakayım!" A'râf, 7/143

⁴³ (Melekler dediler ki:) "Ey İbrâhîm! Bundan vazgeç! Şu muhakkak ki gerçekten Rabbinin emri gelmiştir. Çünkü onlara aslâ geri çevrilmez bir azab gelecektir." Hûd, 11/76.

⁴⁴ "(Hiç) yaratan bilmez mi?" Mülk, 67/14.

Her birisi şühūdını söyler

⁴⁵" يظهر كل يومه في شان" (b. 220)

⁴⁶"بل هم اضل" kabîlinden olur (28b)

bunlar āb meşābesindedür ki ⁴⁷"من الماء كل شئ حى" (70a)

وما سو بها فإلهمها فجورها وتقويها قد افلح من زكيتها⁴⁸ kemā-ḳāle Allāhu Te'ālā ⁴⁸"وقد خاب من دسيها" (23b)

2.2.6. Hadis İktibasları

Nasihatnāmelerin ana kaynaklarından ikincisi hadislerdir. *Sîret-i Murâd-ı Cibân*'da da hadislerin kullanıldığı görülmektedir.

Eyle bu pendümi benüm ez-ber

Dîne didi naşîhat ol server⁴⁹ (b. 529)

Anda k'olmaya nām-ı Hâḳ mezkūr

Ebter olur ol işden eyle ʿubūr⁵⁰ (b. 349)

ʿUlemānun midādı bî-ḳeh ü çün

Şühedā ḥūmı ile olur mevzūn⁵¹ (b. 477)

⁵²"من تشبه بقوم فهو منهم" fehvāsıyla ʿāḳıbet ehl-i saʿādet olmak ihtimāli vardur (27b)

ki ⁵³"لا عين رات ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر" (58a)

⁵⁴"وكلمو الناس على" mübteğāsınca her kimsenü tekmîli anun kuvveti ḳadrinedür (64a)

⁴⁵ "O, her gün (her an) bir işdedir!" Rahmân, 55/9.

⁴⁶ "Yoksa gerçekten onların çoğunun (şöz) dinleyeceklerini veya akıl erdireceklerini mi sanıyorsun? Onlar ancak hayvanlar gibidir; hattâ onlar yolca daha sapıktırlar." Furkân, 25/44.

⁴⁷ "... her canlı şeyi, sudan yaptık..." Enbiyâ, 21/30.

⁴⁸ "7- Ve nefse ve onu (güzel bir şekilde yaratıp) düzenleyene! 8-Sonra da ona (o kişiye) günâhını ve takvâsını (neyin isyan, neyin itâat olduğunu bildirerek) ilhâm edene (yemîn olsun)! 9- (Ki) onu (o nefsinin, günahlardan) temizleyen muhakkak kurtulmuştur! 10- Onu (isyânıyla) örten ise, mutlakâ hüsrâna uğramıştır!" Şems, 91/7-10.

⁴⁹ "Din, nasihattir."

⁵⁰ "Bismillâhirrahmânirrahîm" ile başlamayan her iş noksandır; yarar ve bereketi azdır."

⁵¹ "Mahşerde ulema-i hakikatın sarfettikleri mürekkebe, şehidlerin kanıyla tartılır."

⁵² "Kim bir kavme benzerse, o onlardandır."

⁵³ "Ben salih kullarıma, ötelerde, öyle şeyler hazırladım ki, ne göz görmüş, ne kulak işitmiş ne de kimsenin hayaline gelmiştir."

⁵⁴ "İnsanlara akılları ölçüsünce konuşunuz."

2.2.7. Atasözleri

Atasözleri, halkımızın yaşam ve dünyayı algılayış biçimini, düşünüş tarzını gösterir. Atalarımızın geçmişte yaşamış oldukları tecrübeleri bize taşır. Şairler, az sözle çok şey anlatmak istediklerinde atasözlerine başvurmuşlardır. Muhyî-i Gülşenî’de bu kervana katılmış şairlerdendir.

Haşm-ı cākıl ki āfet-i cāndur

Yigdür ol dostdan ki nādāndur (b. 550)

Söz odur ki az ola vü öz ola

Ṭatlu ola hemîşe vü ṭuz ola (b. 620)

Şakla şırrunı kimseye dime

Diyüben şonra ğamların yime (b. 557)

münāsib oldur ki yār-ı şadıķun umūr-ı cüz’iyyesinden şübhe gelüp ictināb itmeye ki **aybsuz yār isteyen yārsuz alur** (88b)

2.2.8. Deyimler

Deyimler genellikle gerçek anlamından az çok ayrı bir anlamı olan iki veya daha fazla kelimedenden meydana gelen kalıplaşmış söz gruplarıdır. Sözün etkisini arttırmak için deyimler oldukça sık kullanılır.

Hayır işlemek:

Şer’de emn ü ye’s küfr oldı

Hayr kııl tā sa’adet ola hitām (b. 288)

Malum olmak:

Çün lezzet-i sa’adetün hālî ma’lüm oldı (30b)

Ağzına bal çalmak:

meşelā eger leziz haberler ile **dimāğına bal çalarsa** (92b)

Sılaya gitmek:

Şıla-i raḥm kılsa bir kişi ger

Ana eyler aṭā Ḥudā bî-her (b. 453)

Hak sözü acı durmak:

Gerçi Ḥaḳ söz acı durur ammā

Andadur derd-i nefis ü cāna devā (b. 530)

2.2.9. Farsça Yazılan Beyitler

Mesnevî (26b)

"هست بسیار اهل حال از صوخیان
نادرست اهل مقام اندرمیان"

Mesnevî (66a)

"جان کرکان و سکان از هم جداست
متحد جانهای شیران خداست"⁵⁵

2.2.10. Arapça İbare

"اول الفكر آخر العمل"⁵⁶ bu ma'ânâ-yı mühimdür (73b)

3. Muhtevası

3.1. Sosyal Hayat ve Eğitim ile İlgili Konulara Bakışı

Muhyî bir idarenin tek olması gerektiğini söyler. Bunun gibi bir şehirde iki sultanın olması durumunda o şehrin yok olmaya mahkûm olduğunu belirtir:

Olsa bir şehre ger iki sultân
Bulur ol şehre bir dem içre fenâ (b. 53)

Muhyî-i Gülşenî ilim öğrenme konusu ile ilgili olarak âyet ve hadislerle başvurur. İlim öğrenmek için Çin'e ve Maçin'e bile gidilebileceğini; âlimlerin mürekkeplerinin, şehitlerin kanlarıyla muvazene edileceğini; âlimin ölümünün cihânın ölümü anlamına geldiğini; âlim ile câhilin bir tutulamayacağını; Hakk'ın her ibadete bir vakit tayin ettiği halde ilim öğrenmek için herhangi bir vakit tayin etmediğini; ilim öğrenmek için soru sormaktan çekinilmemesini âmellerin Hakk rızası için yapılması gerektiğini, ve insanlar için yapılan âmellerin şirk olacağını beyan eder

Şakla şırrunı kimseye dime
Diyüben şonra gamların yime (b. 557)

⁵⁵ 1-Fıkıhtan bahsetse ağzından hep yokluğa ait sözler çıkar; o sözlerden yokluk kokusu gelir.
2-Küfre ait bahis açsa o bahsinde din kokusu vardır. Şüpheye dair söz söylese sözleri, yakîni anlatmış olur. <http://tr.wikisource.org/wiki/Mesnevi/2881-2890> (20.05.2010).

⁵⁶ Önce fikir sonra amel.

Sırrı şağlamayan emîn olmaz
Dîn ehli ana yakın olmaz (b. 558)

Kişinin başkasına söyledikten sonra pişman olmaması için sırrını saklaması gerektiğini, sır saklamayan insana güvenilemeyeceği ve din ehli olan kişilerin sır saklamayanlardan uzak durduğunu belirtir.

Şağla şırrunı kimseye dime
Diyüben şonra ğamların yime (b. 557)

Sırrı şağlamayan emîn olmaz
Dîn ehli ana yakın olmaz (b. 558)

Kişinin başkalarının ayıbını araştırmaması gerektiğini, onların ayıplarını elinden gelirse örtmesini, su gibi gördüğü şeyleri temizlemesini, ayna gibi ortaya çıkarmamasını ve kişinin kendi ayıbını görüp düzeltmesi gerektiğini söyler.

Qılma püşide ‘aybı istifsâr
Gel elünden gelürse setr it var (b. 597)

Görme bed ğayri kendüni nîgü
‘Aybunı gözle ğayr-ı ‘aybını қо (b. 598)
Şu gibi gördüğünü kıl tahir
Āyine gibi eyleme zāhir (b. 601)

İnsanların gevezelikten uzak durması gerektiğini, çok konuşmanın kalbi helak ettiğini, sözün az ve öz olanının makbul olduğunu belirtir.

Söz odur ki az ola vü öz ola
Tatlu ola hemişe vü tuz ola (b. 620)

Qalbi çok söylemek helāk eyler
Dāyimā nuğkdan huzūr kaçar (b. 623)

Muhyî, yemek yeme adabıyla ilgili olarak kişinin yemek yemeden önce elini yüzünü yıkaması, yemeğe bismillâh ile başlaması, diz çökerek yemesi, sofradan ne aç ne de tok bir şekilde kalkması, yemeğe tuzla başlaması ve sağ el ile yemek yenmesi gerektiğini beyan eder.

Elüni ağzunı yuyup evvel
Bağla bi'smi'llāh ile ʿazmine bel (b. 666)

Dinüp yime sünnetini bul
Diz çöküp yi ʿaʿāmını iy ʿkul (b. 667)

Ac olıcağ yi vü ʿtoğ olmadın
Çek elün zāhir ola tā bāʿtın (b. 669)

Şağ elünle yi loğman eyle şağır
Evvel āhir nemekle ʿkıl teftır (b. 673)

Böylece Muhyî-i Gülşenî'nin *Sîret-i Murâd-ı Cihân*'da sosyal hayat ve eğitim ile ilgili birkaç düşüncesini vermiş bulunmaktayız.

3.2. Devlet Yönetimi ile İlgili Konulara Bakışı

Muhyî-i Gülşenî, devlet yöneticisinin yapması gerekenleri şu şekilde anlatır. Melik, ihtiyaç sahibi olanların ihtiyaçlarını bizzat kendisinin karşılamalı, sözüyle kimseyi incitmemeli, Müslümanlara ve diğer insanlara karşı faydalı olmalı ve onları korumaya gayret etmelidir⁵⁷. Düşmanların ülkesine saldıracağı zaman, düşüncesini kimseye söylememeli, akil insanlarla danışıp görüşmeli, kendi yanında bulunan dost yüzlü düşmanlardan sakınmalı ve düşmana casuslar göndermelidir⁵⁸. Mecbur kalmadıkça düşmanla savaşmama yoluna gitmemeli, eğer savaş çıkar ve savaşta yenersen düşman halka eziyet etmemelidir⁵⁹. Kendisine tabi olmamış insanlarla savaşa girmemesini, girdiği zaman iki düşman arasında kalabileceğini belirtir⁶⁰. Savaşta ordusuna iyi bir yer seçmeli ve fedakârlık yapanlar ödüllendirilmelidir⁶¹. Savaş sonrasında esir almaya çalışılmalıdır⁶².

Böylece Muhyî-i Gülşenî'nin *Sîret-i Murâd-ı Cihân*'da devlet yönetimi ile ilgili birkaç düşüncesini vermiş bulunmaktayız.

⁵⁷ Muhyî-i Gülşenî, *Sîret-i Murâd-ı Cihân*, vr. 73a

⁵⁸ Muhyî-i Gülşenî, *Sîret-i Murâd-ı Cihân*, vr. 74a-75a.

⁵⁹ Muhyî-i Gülşenî, *Sîret-i Murâd-ı Cihân*, vr. 75b.

⁶⁰ Muhyî-i Gülşenî, *Sîret-i Murâd-ı Cihân*, vr. 76a.

⁶¹ Muhyî-i Gülşenî, *Sîret-i Murâd-ı Cihân*, vr. 77b.

⁶² Muhyî-i Gülşenî, *Sîret-i Murâd-ı Cihân*, vr. 78a.

3.2.1.1. Dinî ve Tasavvufî Hayat ile İlgili Nasihatleri

Muhyî-i Gülşenî, hâtîme⁶³ kısmında nasihatlere yer vermektedir. İşte o nasihatlerden bazıları şunlardır;

Kıyamet gününden korkun. Ahireti bu dünya için satmayın. Eğer Allah'ı severseniz, Resulullah'a tabi olun, böylece Allah'ta sizi sever. Mâsivâyı Allah için terk edin. Allah'ı unutmayın. Nefislerinizi pâk eyleyin. Valideyninizi ihsan eyleyin. Akrabalarınıza, yakınlarınıza, düşkünlere dahi yardım eyleyin. Allah'tan başkasına tapmayın. O'nun resullerine inanın. Namazınızı kılın, orucunuzu tutun, zekatınızı verin. Gece namazını eksik etmeyin. Ölümü sık sık hatırlayın. Daima şükür ve istiğfar edin. Günahlardan kaçının. Allah'a muhabbetle iftihar edin. Allah'a tevekkül edin ve rızkınızı Allah'tan bilin. Sadakatli ve vefalı olun. İhlâslı olun. Fıkıh, hadis ve tefsir öğrenin. Gönlünüzü gıybet ve kötü sözden saklayın. Sevdiğinizi Allah için sevin ve buğz ettiğinizi Allah için buğz edin.

SONUÇ

Bu çalışmanın giriş bölümünde 16. yüzyılda yaşamış olan Muhyî-i Gülşenî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Böylece *Sîret-i Murâd-ı Cihân* isimli eserin yazarının yaşadığı ortam ve yaşayış tarzı verilerek eserini hangi şartlar altında yazmış olduğu hakkında bir kanaate varılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışmayla görülmüştür ki Muhyî-i Gülşenî, devrinin tanınan bir mutasavvif şahsiyetidir ve velût bir yazardır.

Birinci bölümde *Sîret-i Murâd-ı Cihân* isimli eser tanıtılmıştır. Eserin nüsha özellikleri ve müstensihler tarafından yazılmış olan diğer nüshaları hakkında bilgi verilmiştir. *Sîret-i Murâd-ı Cihân* isimli eserin en önemli özelliğinin Muhyî-i Gülşenî tarafından bizzat yazılmış olmasıdır. Metnin diğer nüshalarından en önemli farkı budur. Bu fark, metnin edisyon kritik yöntemine başvurulmadan çalışılmasını sağlar. Yazarının vefatından sonra farklı müstensihler tarafından yazılmış olan *Sîret-i Murâd-ı Cihân* nüshalar ile karşılaştırılması ayrı bir makale konusu olmakla birlikte böyle bir çalışmanın yapılması metin-yazar-müstensih-yüzyıl bağlamında ilgi çekici bilgilere ulaşmamızı sağlayabilir.

İkinci bölümde *Sîret-i Murâd-ı Cihân*'in dil ve üslup özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Eserin dil kurallarına uygun olarak kaleme alınması ve yapılan iktibaslar Muhyî-i Gülşenî'nin kültürlü bir şahıs olduğunu gösterir. Dil konusuyla ilgili olarak dil bilgisi konusunu ele aldığı *Bünyâd-ı Şî'r-i Ârif* ve ilk yapma dil olan *Bâlaybelen* isimli eserin sahibi olan Muhyî-i Gülşenî'nin

⁶³ Bu kısım *Sîret-i Murâd-ı Cihân*'ın 101b-111b varakları arasında yer almaktadır.

bu konudaki uzmanlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Üçüncü bölümde Sîret-i Murâd-ı Cihân'ın muhtevası ile ilgili olarak kısaca bilgi verilmiştir. Bu bölümden anlaşılıyor ki, akait kısmı sebebiyle tasavvufî bir eserdir, hâtimedede ve eserin bütününde yer alan nasihatler nedeniyle nasihatnâme türünde ve devletin yönetimi ile ilgili vermiş olduğu bilgiler bakımından siyasetnâme türünde bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bağatlı Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, İstanbul Üniv. Yazma Ktp. TY 2604.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 8. Baskı, 2005.
- Çöm, Erol, “Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-Nümâ Adlı Mesnevisi”, *Türkiyât Araştırmaları Dergisi*, 24 (Güz 2008), Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Gelibolulu Âlî, *Künbü'l-Abbâr'ın Tezkiye Kısmı*, Haz. Mustafa İsen, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994.
- <http://tr.wikisource.org/wiki/Mesnevi/2881-2890> (20.05.2010).
- Kâtîp Çelebi, *Fezleke, c.I*, İstanbul 1286.
- Koç, Mustafa, “16. Yüzyıl'da Kaleme Alınmış Bir Aşk Metni: Muhyî-i Gülşenî'nin İhsânnâme Adlı Mesnevisi”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 8 (Ekim 2005), İstanbul: Dergah Yayınları.
-, “16. yy Osmanlı Coğrafyasında Karanlıkta Kalmış Nakşî-Ahrârî, Yesevî ve Kübrevî Şeyhleri”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 7 (Mart 2005), İstanbul: Dergah Yayınları.
-, “16. yy'da Yapılmış Osmanlı Türkçesi Gramer Çalışması: Bünyâd-ı Şî'r-i Ârif”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 9 (Mart 2006), İstanbul: Dergah Yayınları.
-, “Ahlâk-ı Kirâm Yayımı: Akademik Rezalet!”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 8 (Ekim 2005), İstanbul: Dergah Yayınları.
-, “Babilden Bâleybelene: İlk Yapma Dil, İlk Kutsal Dil”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 5 (Mart 2004), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Mahmud Celâleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, Haz. Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî, c. 4*, haz. Nuri Akbayır, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Muhyî-i Gülşenî, *Ahlâk-ı Kirâm*, Haz. Abdullah Tümsek, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
-, *Bâlaybelen (İlk Yapma Dil)*, Haz. Mustafa Koç, İstanbul: Klasik Yayınları,

- 2005.
-, *Bünyâd-ı Şi'r-i Ârif – transkripsiyon, gramer incelemesi-*, Haz. Murat AŞICI, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1989.
-, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Şive-i Tarikat-ı Gülşeniye*, Yay. Tahsin Yazıcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.
-, *Reşehât-ı Muhyî*, Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp., No: 302.
-, *Sîret-i Murâd-ı Cihân*, Süleymaniye Ktp. Fatih Bölümü, No: 3496.
- Nev'îzâde Atâî, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaiku'l-Hakaik fi Tekmileti's-Şakaik, c. II*, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Öztoprak, Nihat, *Klâsik Türk Edebiyatı'nda Manzum Yüz Hadîsler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 1993.
- Sertoğlu, Mitat, "İlk Milletlerarası Dili Bir Türk İcat Etmmişti", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/1 (1 Şubat 1966).
- Tuman, Mehmed Nail, *Tuhfe-i Nailî*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Yapıcı, Uğurtan, *Edirneli Mevlevî ve Gülşenî Şâirler*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Yazıcı, Tahsin, "Muhyî-i Gülşenî", *DİA*, 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.